

Stanisław Donigiewicz (1904-1980) – działacz społeczno-kulturalny środowiska ormiańskiego, popularyzator wiedzy o polskich Ormianach

Urodził się 9 października 1904 roku w Czerniowcach na Bukowinie (wówczas Austro-Węgry, obecnie Ukraina) w rodzinie ormiańskiej Grzegorza i Emilii z Krzysztofowiczów. W latach 1913-1929 przebywał w Zakładzie Naukowym im. Józefa Torosiewicza we Lwowie przeznaczonym dla młodzieży męskiej pochodzenia ormiańskiego. We Lwowie ukończył szkołę powszechną i średnią. W 1925 roku zdał egzamin maturalny i rozpoczął studia orientalistyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza które przerwał z powodu trudności finansowych i rozpoczął pracę w zakładzie ubezpieczeniowym. Mieszkał wówczas przy ul. Kordeckiego 19. W kolejnych latach zajmował analogiczne stanowisko w Łodzi (1933-1934), w Kołomyi (1934-1935) oraz w Katowicach (1935-1937). W związku z problemami zdrowotnymi przeszedł na rentę i w 1937 roku wrócił do Lwowa, gdzie zamieszkał przy ul. Ormiańskiej 13. W 1931 roku ożenił się ze Stefanią z Kajetanowiczów (1910-1986), z którą miał syna Bogdana (ur. 1932).

Od czasów młodości Donigiewicz interesował się historią i kulturą ormiańską. Uczęszczał na lektorat języka ormiańskiego prowadzony przez ks. Bogdana Dawidowicza na Uniwersytecie Jana Kazimierza. Opanował podstawy języka staro- i nowoormiańskiego. W celu ułatwienia nauki zainteresowanym osobom opracował skrypt, który był pierwszym podręcznikiem do nauki języka ormiańskiego dostępnym w języku polskim. W 1925 roku rozpoczął współpracę z ks. Dionizym Kajetanowiczem, proboszczem katedry ormiańskiej we Lwowie. Jej efektem było powstanie pierwszego w dziejach Ormian polskich periodyku pt. „Posłaniec św. Grzegorza”, który ukazywał się w latach 1927-1934, 1938-1939. Donigiewicz został sekretarzem redakcji, prowadził korespondencję, załatwiał sprawy urzędowe, dbał o poziom merytoryczny periodyku, starał się pozyskiwać nowych współpracowników. W latach 1934-1937 wydawanie „Posłańca św. Grzegorza” z powodu trudności organizacyjnych zostało wstrzymane. Po powrocie do Lwowa w 1937 roku Donigiewicz lobbował za reaktywacją czasopisma w jego pierwotnej formie, to jest publikującego treści związane z historią i kulturą ormiańską. Jego argumentacja przyniosła pozytywny rezultat i od stycznia 1938 roku „Posłaniec św. Grzegorza” ponownie zaczął się ukazywać jako odrębny tytuł prasowy, a Donigiewicz wszedł w skład zespołu redakcyjnego.

W czasopiśmie tym Donigiewicz opublikował kilka artykułów popularnonaukowych o tematyce ormiańskiej, m.in. o nagrobkach ormiańskich w Warszawie, zbiorach bibliotecznych we Lwowie, historii lektoratu języka ormiańskiego oraz dziejów zakonu mechtarystów. Ponadto zamieścił kilkanaście biogramów i nekrologów wybitnych i zasłużonych Ormian: dr. Grzegorza Melika Achidżanjanca – lekarza i patriotę, prof. Romana Barącza – chirurga i kolekcjonera, ks. Bogdana Dawidowicza – armenisty, Sergiusza Metaxiana – artysty operowego i dyrektora opery warszawskiej i innych. Jest

także autorem szeregu recenzji publikacji polskich i obcojęzycznych poruszających tematykę ormiańską. Donigiewicz zbierał również aktualne informacje z życia diaspory ormiańskiej w Polsce, które zamieszczał, przeważnie anonimowo, w dziale „Kronika” i „Wiadomości diecezjalne”.

Stanisław Donigiewicz należał do grona założycieli Archidiecezjalnego Związku Ormian – organizacji społeczno-kulturalnej zorganizowanej przez środowisko ormiańskie we Lwowie w 1930 roku. Był członkiem komitetu organizacyjnego, a następnie wszedł do zarządu, w którym objął stanowisko bibliotekarza. Do jego zadań należało zorganizowanie i prowadzenie biblioteki Związku. Pozyskiwał metodą kupna i darowizn książki i czasopisma z tematyki armenistycznej oraz katalogował i udostępniał zbiory. Ponadto należał do Komisji Naukowo-Literackiej i Artystycznej (powstała w 1931 roku), której celem było organizowanie wydarzeń o charakterze naukowym i kulturalnym, oraz Komisji Literacko-Naukowo-Wydawniczej (powstała w 1937 roku) odpowiedzialnej za organizowanie spotkań i prelekcji z tematyki ormiańskiej oraz redakcję czasopisma „Posłaniec św. Grzegorza”. W okresie pobytu w Kołomyi był lokalnym przedstawicielem Archidiecezjalnego Związku Ormian w tamtym regionie. W ramach działalności w Związku Donigiewicz angażował się w organizowanie imprez kulturalnych, spotkań towarzyskich, koncertów, dancingów, kursów tańca, mających na celu integrację środowiska ormiańskiego. W 1931 roku zainicjował i przeprowadził zbiórkę środków na dzwon św. Grzegorza Oświeciciela do kościoła ormiańskiego w Kutach. W 1933 roku Donigiewicz został kustoszem biblioteki kapituły ormiańskiej we Lwowie. Była to księżnica o bogatej tradycji, zawierająca również armenica. Zrezygnował jednak z angażu z powodu wyjazdu ze Lwowa w celach służbowych.

8 czerwca 1945 roku Stanisław Donigiewicz został aresztowany przez sowiecki kontrwywiad „Smiersz” Lwowskiego Okręgu Wojennego i osadzony w więzieniu na Zamarstynowie we Lwowie. Przedstawiono mu absurdalne zarzuty, że w czasie okupacji niemieckiej Lwowa, pod koniec 1943 roku, został przedstawicielem Armeńskiego Komitetu Narodowego – organizacji kolaborującej z nazistami, której celem była walka z Armią Czerwoną w celu odbudowy niepodległej Armenii. Oskarżono go też o udzielanie pomocy materialnej Ormianom przybywającym do Lwowa oraz wydawanie im dokumentów poświadczających ich ormiańskie pochodzenie. Miał rzekomo organizować w swoim mieszkaniu spotkania Ormian i rozsiewać między nimi antysowiecką propagandę. Śledztwo zakończyło się 24 sierpnia 1945 roku. Donigiewicz został skazany na 10 lat łagrów i pozbawienie praw obywatelskich. Karę odbył w obozie Abież za kołem podbiegunowym w Republice Komi. Ciężka praca i trudne warunki bytowe spowodowały, że podupał na zdrowiu i praktycznie stracił słuch. 1 sierpnia 1955 roku został zwolniony z łagru, zatrzymał się u znajomych Ormian w Kutach. Spędził tam dwa lata, odwiedzając Lwów, Czerniowce i Kołomyję.

Do Polski Donigiewicz wyjechał w 1957 roku i zamieszkał w Bielsku Białej. Uchronił od zniszczenia i przywiózł do Polski fragmenty spuścizny ks. Dionizego Kajetanowicza,

m. in. pisane w łagrze utwory literackie i wiersze oraz ziemię z grobu kapłana. Nadal interesował się tematyką ormiańską, prowadził rozległą korespondencję z przedstawicielami środowisk ormiańskich w Polsce i za granicą. Gromadził publikacje, wycinki prasowe, notatki o tematyce armenistycznej, ekslibrisy, medale i inne pamiątki. Przez wiele lat kompletował materiały do bibliografii Ormian polskich. Prowadził kwerendy biblioteczne, m.in. w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu i Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie.

Aktywnie włączył się w integrowanie rozproszonej na terenie całej Polski wspólnoty ormiańskiej. Planował utworzenie Muzeum Ormian Polskich i podjął w tym celu współpracę z Muzeum Etnograficznym w Krakowie. Jego ówczesny kustosz dr Janusz Kamocki rozpoczął starania zmierzające do zorganizowania działu ormiańskiego w ramach etnografii pozaeuropejskiej Muzeum Etnograficznego. Dzięki kontaktom Donigiewicza dr Kamocki udał się w 1975 roku do Armenii, gdzie przy pomocy pracowników Muzeum Narodowego w Erywaniu zebrał eksponaty muzealne. Nie uzyskał jednak zgody władz komunistycznych w Moskwie na ich transport do Polski, dlatego dział ormiański ostatecznie nie został otwarty. W 1976 roku Donigiewicz przyczynił się do zorganizowania w Krakowie wystawy ekslibrisów ormiańskich artystów z Armenii i Polski, które pochodziły z jego prywatnych zbiorów. Był inicjatorem powołania Koła Zainteresowań Kulturą Ormian przy krakowskim oddziale Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. W ramach jego działalności współorganizował pierwszy w dziejach powojennych ogólnopolski zjazd Ormian, zwołany pod pretekstem sympozjum naukowego poświęconego kulturze ormiańskiej, który odbył się w Krakowie w listopadzie 1980 roku. Z powodu pogarszającego się stanu zdrowia nie wziął już w nim udziału.

Donigiewicz był pomysłodawcą wielu inicjatyw kulturalnych oraz jednym z liderów i najprężniejszych działaczy środowiska ormiańskiego w Polsce w okresie międzywojennym, jak również po drugiej wojnie światowej. Jego zasługi docenił arcybiskup ormiański Józef Teodorowicz wyrażając w 1933 roku słowa wdzięczności i uznania za zaangażowanie na rzecz Ormian w Polsce. Całe życie poświęcił na działalność nad zachowaniem dziedzictwa historyczno-kulturalnego Ormian polskich. Z racji rozległej wiedzy nazywany był „chodzącą encyklopedią ormiańską”, a uczeni zajmujący się tematyką ormiańską prosili go o konsultacje i sugestie.

Zmarł w swoim mieszkaniu w Bielsku Białej 28 grudnia 1980 roku i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafii św. Stanisława. Po śmierci Donigiewicza jego biblioteka i spuścizna archiwalna uległa rozproszeniu i zniszczeniu. Niewielka jej część znajduje się obecnie w Archiwum Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie. W 1995 roku Stanisław Donigiewicz został zrehabilitowany przez władze niepodległej Ukrainy.

Bibliografia prac drukowanych Stanisława Donigiewicza

Bibliografia działalności literacko-naukowej [dr. Bronisławy Wójcik-Keuprulian], „Posłaniec św. Grzegorza”, 12, 1938, nr 110, s. 37-39; *Biblioteka Kapituły ormiańskiej*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 7, 1933, nr 1-2, s. 23-24; *Biblioteka naszego Związku*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 5, 1931, nr 48-49, s. 92-95; *Doroczny odpust w kościele ormiańskim w Śniatynie*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 8, 1934, nr 9-10, s. 85-87; *Dzieje nauczania języka ormiańskiego w Polsce i historia lektoratu tegoż języka w Uniwersytecie [ana] K[azimierza] we Lwowie*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 7, 1933, nr 3-4, s. 35-38; *Gramatyka języka ormiańskiego*, cz. I: *język starormiański*, Lwów 1929 (reprint: Gliwice 1973; powielany rękopis; zbiory autora); *Kongregacja Ojców Mechitarzystów (Benedyktynów ormiańskich) i życie i dzieło ks. Mechitara*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 5, 1931, nr 51-52, s. 125-133; *Nieznane nagrobki ormiańskie w Warszawie*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 8, 1934, nr 88-89, s. 73-79; *Odznaczenie prof. Feliksa Teodorowicza*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 4, 1930, nr 40-41, s. 147-150; *Śp. Dr Bronisława Wójcik-Keuprulian*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 12, 1938, nr 2 110, s. 34-36; *Śp. Dr Grzegorz Melik Achidżanjan. Wspomnienie pośmiertne*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 3, 1929, nr 28-29, s. 128-132; *Śp. inż. Garabed Keuprulian*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 13, 1939, nr 115, s. 130-131; *Śp. inż. Mikołaj Negrusz*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 12, 1938, nr 109, s. 10-11; *Śp. Ksiądz Bogdan Dawidowicz*, „Rocznik Orientalistyczny”, 1934, t. 8, s. 201-202; *Śp. Maria z Donigiewiczów Weberowa*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 13, 1939, nr 115, s. 129-130; *Śp. Papież Pius XI*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 13, 1939, nr 114, s. 98-99; *Śp. Patriarcha Awedis, Piotr XIV. Arpiarian Patriarcha ormiańskokatolicki w Bejrucie*, „Gregoriana”, 1937, z. 5-6, s. 162; *Śp. Prof. dr Roman Barącz*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 5, 1931, nr 44, s. 3-7; *Śp. Sergiusz Metaxian*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 4, 1930, nr 32-33, s. 5-8; *Śp. X. Infulat Bogdan Dawidowicz*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 7, 1933, nr 1-2, s. 6-8; *Święty Antoni Padewski 1231-1931*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 5, 1931, nr 51-52, s. 121-123; *Wiadomości z życia śp. ks. Infulata Dionizego Kajetanowicza*, „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego”, 1998, nr 11, s. 6-11; *Wycieczka do Kut*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 6, 1932, nr 7-8, s. 107-113.

Bibliografia

M. Agopsowicz, *Kresowe Pokucie. Rzeczpospolita ormiańska*, Łomianki 2014, s. 148; J. Kamocki, A. Tyszkowa, *Stanisław Donigiewicz (1904-1980)*, „Lud”, 1982, t. 66, s. 429-430; J. Kamocki, *Egzotyczne podróże etnografa. Azjatyckie wędrówki i poszukiwania polskich zesłańców w ZSRR*, Krzeszowice 2017, s. 75-96; T. Krzyżowski, *Archidiecezja lwowska obrządku ormiańskokatolickiego w latach 1902-1938*, Kraków 2020, passim; E. Łazarski, „*Głuchy Ormianin*” – *Stanisław Donigiewicz*, „Awedis” 2009, nr 1, s. 7 – Archiwum Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie: Spuścizna Stanisława Donigiewicza (1800-2012); Державний архів Львівської області we Lwowie: sygn. 484, akta procesowe Stanisława Donigiewicza (1945) - relacja Bogdana Donigiewicza, Kraków 8 października 2020.

Tomasz Krzyżowski